

Stabilitätspakt für Südosteuropa
Gefördert durch Deutschland
Stability Pact for South Eastern Europe
Sponsored by Germany

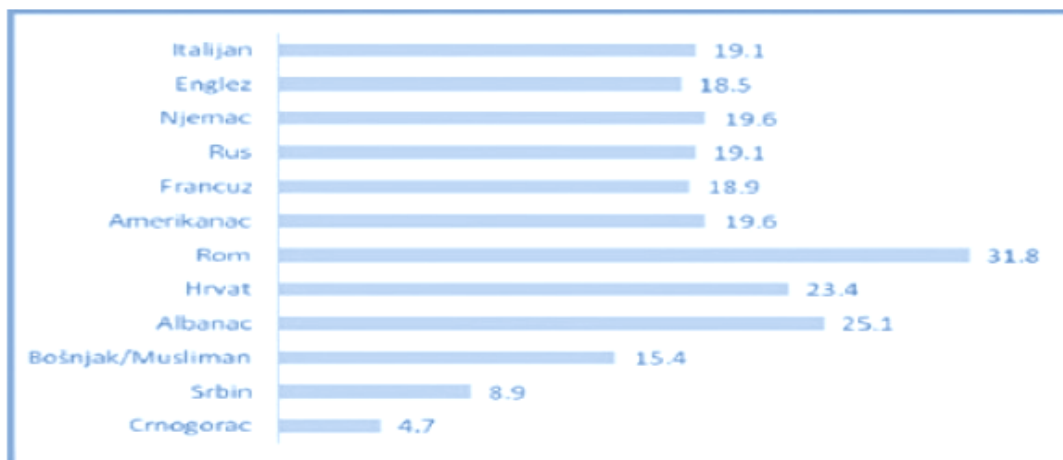

ZAPOŠLJAVANJE ROMA/ROMKINJA U CRNOJ GORI

Istraživanje stavova predstavnika/ca preduzeća

Najveći broj ispitanika se distancira u odnosu na Rome, preko 31% ne bi željelo da im Rom bude saradnik na poslu.*

Grafikon 3 – Da mi bude saradnik na poslu %

*Rezultati mjerenja etničke distance u Crnoj Gori, CEDEM, decembar, 2013.

ZAPOŠLJAVANJE ROMA/ROMKINJA U CRNOJ GORI

**Istraživanje stavova predstavnika/ca
preduzeća**

April, 2015

ZAPOŠLJAVANJE ROMA/ROMKINJA U CRNOJ GORI

-Istraživanje stavova predstavnika preduzeća -

*Publikacija predstavlja dio projekta **Podsticanje mogućnosti zapošljavanja Roma na lokalnom nivou** koji sprovodi Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u saradnji sa Opštinom Nikšić, a uz podršku **Ambasade SR Njemačke u Crnoj Gori**. Imenice u tekstovima, pisane u muškom rodu, odnose se i na ženski rod. Sadržaj Izvještaja predstavlja isključivu odgovornost autora i ne odražava nužno stavove Ambasade SR Njemačke u Crnoj Gori.*

SADRŽAJ

Uvod: socijalni, ekonomski i politički kontekst istraživanja	4
Dizajn istraživanja, ključni ciljevi i metodologija.....	9
Osnovni podaci o preduzećima obuhvaćenih istraživanjem	10
Stavovi o problemima poslovanja i nezaposlenosti u Crnoj Gori	12
Problemi zapošljavanja pripadnika Romske zajednice	14
Ključni analitički nalazi istraživanja	19

Uvod: socijalni, ekonomski i politički kontekst istraživanja

Ključni problemi Romske populacije u Crnoj Gori prepoznati su Vladinim strateškim dokumentima. Četiri su ključna dokumenta kojima Vlada Crne Gore i nadležne institucije prepoznaju probleme Roma, i identifikuju ključne aktivnosti kako bi se njihov položaj poboljšao. To su:

- Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2008 – 2012
- Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012 – 2016
- Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2012 – 2015
- Akcioni plan zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2014.godinu

I pored postojećih strategija i akcionih planova koje realizuju nadležne institucije, postoje ozbiljni problemi u procjeni efekata svih realizovanih mera. Najprije, jedan od ključnih problema jeste procjena o broju Roma u Crnoj Gori. Procjene se kreću od 2600 do 20 000 Roma. Upoređivanje Popisa iz 2003 i 2011 ukazuje da se broj pripadnika Romske populacije povećao sa 2601 na 8305 lica, a ovaj podatak ukazuje na neprecizno (možda i tendenciozno) evidentiranje na osnovu Popisa iz 2003 godine, prije nego li na 'demografsku eksploziju' koja se potencijalno desila za tih osam godina. Poseban problem prilikom evidentiranja broja (i brojeva) Roma u Crnoj Gori tiče se njihovog pravnog statusa. Veliki broj Roma, naime, nema državljanstvo ili drugu dokumentaciju koja ih kvalifikuje za popisivanja (i konsekventno bilo kakvu procentualnu kalkulaciju). No, nemali broj istraživanja i procjena, prije svega nevladinih organizacija, se manje-više slažu oko ključnih podataka kada je riječ o obrazovanju i zapošljavanju. Tako se ističe da tek svako četvrto dijete Romske populacije upisuje školu, dok je gotovo svaki drugi pripadnik Romske populacije nezapošljen. Ističe se, takođe, da je siromaštvo kod pripadnika Romske populacije 4 do 5 puta izraženije nego kod većinske populacije.

S obzirom na velike probleme u estimaciji realnih brojeva kada je riječ o zvaničnoj statistici, CEDEM je 2013. godine realizovao anketno istraživanje na reprezentativnom uzorku pripadnika Romske populacije sa ciljem da se na bazi estimacije (koja uključuje relativno malu grešku mjerenja) dođe do relevantnih podataka. Podaci iz ovog istraživanja ukazuju na sledeće:

1. 57 % Roma koji žive u Crnoj Gori nemaju državljanstvo (konsekventno, oni i ne mogu da ostvaruju veliki broj prava kao nedržavljeni)

2. 47% Romske populacije živi u Podgorici, 37% u Nikšiću i 16% u Beranama (broj Roma u ostalim oštinama je veoma mali)
3. Romska populacija u Crnoj Gori je demografski 'mlada', tačnije, 57% Roma u Crnoj Gori su mlađi od 35 godina.
4. 36% Roma nema nikakvo obrazovanje, a identičan broj ima nezavršenu osnovnu školu. 22.5% ima završenu osnovnu školu, 3.1% III stepen srednje škole i 2.2% je završilo četvorogodišnju srednju školu. Samo 0,3% pripadnika Romske populacije ima više i visoko obrazovanje.
5. Oko 95% Roma nema definisano zanimanje.
6. Od svih Roma preko 91% živi u segregiranim Romskim naseljima
7. 43.6% romske djece, koja su u školskom uzrastu, ne pohađaju školu (ovaj podatak je daleko informativniji nego sam zvanični podatak da ¼ ne upisuju školu).
8. Kada je stambena situacija u pitanju, svi indikatori su veoma nepovoljni
9. 22.7% Romskih domaćinstava nema nikakve prihode, 5.9% ima prihode manje od 50EUR mjesečno, 18% ima prihode 100 do 150 eura. Do 200 eura mjesečno ima oko 14% domaćinstava. Potom slijede oni sa primanjima od 201 do 250 eura (8%), a manje od 5% je onih sa primanjima od 251 do 300 eura i od 301 do 350. Mali je broj domaćinstava sa primanjima većim od 350 i od 400 eura i više (oko 2%).
10. Iako su veoma lošeg ekonomskog stanja, samo 28.6% Romskih domaćinstva dobija sredstva Materijalnog obezbjeđenja i pomoći (MOP-a)
11. Oni koji dobijaju sredstva MOP-a, u prosjeku dobijaju 114 evra mjesečno.
12. Preko 85% Romskih domaćinstava ne dobijaju jednokratnu novčanu pomoć
13. Kad primaju jednokratnu pomoć, taj iznos u prosjeku iznosi 50 evra.
14. Preko 97% Roma ne koristi usluge besplatnih dnevnih obroka koje dodjeljuje opština.
15. Iako imaju natprosječno veliki broj djece u domaćinstvima, gotovo 80% Romskih domaćinstva ne prima dječiji dodatak.
16. Kada primaju dječiji dodatak, to je u prosječnom iznosu od 57 EVRA mjesečno.

Poseban i jedan od najvećih problema (pored socijalnog položaja i obrazovanja) pripadnika Romske populacije jeste nezaposlenost. Kada je o ovom problemu riječ, CEDEM –ovo istraživanje iz 2013 godine ukazuje na sljedeće:

1. Procjena je da je 88% Roma nezapošljeno. Od njih, 64% kaže da traži posao, dok 24% nezapošljenih kaže da ne traži posao. Od ostalih, oko 8 % je zapošljeno u javnom sektoru. 1.5% u

privatnom sektoru, a oko 2.5% je samozaposleno. Od zapošljenih, stalni radni odnos ima samo 5.9% Roma.

2. Od svih pripadnika Romske populacije samo je 0.7% izjavilo da su primili finansijsku pomoć za samozapošljavanje (dakle, ova mjera iz Akcionog plana nije implementirana na 99.3% Roma)
3. Preko 90% Roma nije nikada radilo privremene i/ili sezonske poslove na poziv opštine i/ili Zavoda za zapošljavanje (dakle, ova mjera iz Akcionog plana je implementirana na 10-tak % Roma)
4. Preko 90% pripadnika Romske populacije nikada nije učestvovala u programima stručnog osposobljavanja, dokvalifikacije ili bilo kojeg drugog vida obuke. (dakle, i ova mjera iz Akcionog plana je efektivno realizovana na 10-tak% Roma, iako se eksplicitno u Strategiji konstatuje da je obrazovanje Roma jedan od ključnih problema).

Podaci koji su dobijeni istraživanjem Romske populacije nisu u skladu sa podacima koje obezbjeđuju zvanične institucije. Tako se na primjer na osnovu popisa ističe da je u Crnoj Gori ukupno 1118 nezposlenih lica pripadnika Romske i Egipćanske etničke zajednice. Podatak nije precizan, jednostavno iz razloga što veliki broj pripadnika Romske zajednice nije registrovan u Crnoj Gori na bilo koji način, uključujući i broj nezaposlenih na Zavodu za zapošljavanje.

Aktuelna Strategija Vlade Crne Gore (2012 – 2016) kao ključne probleme zapošljavanja Roma identifikuje: 'nedostatak obrazovanja i stručne osposobljenosti, nedostatak ličnih isprava (što je preduslov za dobijanje usluga u oblasti zapošljavanja); teška ekonomska i socijalna situacija, zbog koje nijesu u prilici da prihvataju duže programe osposobljavanja i obrazovanja; diskriminacija i neprihvatanje od strane neroma i poslodavaca; život u nesigurnim i nestandardizovanim prebivalištim; nedostatak garancija u vidu nekretnina i žiranata za podizanje kredita; slaba informisanost; negativni aspekti sopstvene tradicije; nepostojanje povjerenja u institucije sistema; nedostatak kadrova za edukaciju pripadnika ove populacije; socijalna izolacija i nedostatak socijalnih vještina'. Sa druge strane, na osnovu analize NVO ROM ističe se da su ključni problemi zapošljavanja Roma:

- Neriješen pravni status
- Nizak obrazovni nivo /neusklađenost potreba tržišta rada i radnih vještina
- Nedovoljno interesovanje za uključivanje u APZ¹
- Neformalno zapošljavanje (siva ekonomija)

---

¹ Aktivna politika zapošljavanja

- Ograničena ponuda radnih mjesta za Rome i Egipćane
- Predrasude poslodavaca (19% spremno da zaposli Roma ili Egipćana, Anketa poslodavaca 2012)
- Sistem subvencija za zapošljavanje pripadnika romske i egipćanske populacije koristi samo kroz javne radove
- Nerazvijene preduzetničke inicijative (neispunjavanje uslova za dodjelu kredita)

U Vladinoj Strategiji identifikovano je 26 aktivnosti² koje nisu kategorizovane, specificovane, i operacionalizovane u funkciji jasnog monitoringa i evaluacije. Npr., kao aktivnost se navodi 'podrška razvoja porodičnog biznisa', a ne navodi se koje su to mjere. Sa druge strane, gotovo svi indikatori za navedene aktivnosti su u definisane preko 'broja'³, koji nije, i ne može biti, jedina mjera efektivnosti sprovedenih 'aktivnosti'. Najveći broj Aktivnosti definisanih Strategijom su usmjerene na same Rome (dakle, nezaposlene) a mali broj mjera je usmjeren na poslodavce (one koji zapošljavaju). Od Aktivnosti usmjerenih na poslodavce identifikujemo eksplicitno samo dvije, i to su:

- Mjera br. 20: Sprovođenje informacione kampanje kod poslodavaca za prevazilaženje stereotipa i predrasuda pri zapošljavanju romske i egipćanske populacije
- Mjera br. 21 Stimulisanje poslodavaca za zapošljavanje pripadnika RE populacije, kroz sistem poslovnih i poreskih olakšica i subvencija za Rome i Egipćane preduzetnike i poslodavce koji zapošljavaju radnike romske i egipćanske nacionalnosti;

Kao indikatori efektivnosti Aktivnosti br. 20 utvrđen je broj informativnih radionica i broj najava u elektronskim medijima, a za Aktivnost br. 21 to je sistem poslovnih i poreskih olakšica i subvencija ustanovljen i koji se primjenjuje, i broj poslodavaca koji koriste subvencije. Kada je ovoj potonjoj (i ključnoj) Aktivnosti (br.21) riječ nigde nije identifikovano KOJE su to poreske olakšice i KOJE subvencije. Jednako, nismo uspjeli da pronađemo relevantne informacije da li su ikada dodijeljene bilo kakve subvencije i olakšice preduzećima za zapošljavanje Roma.

---

² Nije napravljena razlika u Strategiji između instrumenata i mjera, već se jednostavno koristi termin 'aktivnosti'. Analizom aktivnosti se može vidjeti da je riječ o mjerama i instrumentima različitog stepena opštosti koje se kreću u dijapazonu od aktivnog zapošljavanja Roma u javnim službama (ne navodi se kojim mehanizmima), do specijalizovanih edukacija. Posebno je interesantno da u definisanju 'aktivnosti' nije preciziran vremenski (fazni) opseg, kao ni redosljed (sukcesivnost), niti sinergičnost, niti je uvedena bilo kakva kvantitativna (ciljana) odrednica

³ Broj učesnika na treninzima, broj kurseva, broj pojavljivanja u medijima itd.

Akcioni Plan koji prati Strategiju Vlade donesen je 2013 godine. S obzirom na slabosti i nepreciznosti u definisanim 'aktivnostima' Strategije, očekivalo se da će Akcioni plan preciznije definisati instrumente i mjere koje će se sprovoditi. Nažalost, Akcioni plan je od 26 Aktivnosti definisanih Strategijom jednostavno izdvojio pet, i diferencirao ciljeve i aktivnosti (identično kao u Strategiji), a prepisani su i indikatoru iz Strategije. Jedini dodatak jeste kolona u kojoj se navodi finansijer navedenih aktivnosti. No, interesantno je da je Akcioni plan koji ima samo pet ciljeva, dva od tih pet upravo izdvojio gore pomenute aktivnosti iz Strategije koje se odnose na poslodavce (stranica br.8 AP). Opet, ponavljamo da AP nije otklonio navedene slabosti Strategije, a najmanje je jasno koji su instrumenti i mjere, te koji je mehanizam monitorniga i implementacije AP.

U AP, se međutim navodi da će redovno godišnje istraživanje poslodavaca koje sprovodi Zavod za zapošljavanje uključiti istraživanje stavova poslodavaca o predrasudama i stereotipima prema Romima⁴, a ovo odgovara jednoj od dvije aktivnosti (br. 20) usmjerenoj na poslodavce koja je definisana Strategijom. Međutim, poslednja Anketa poslodavaca iz 2012 godine, uključuje samo jedan segment (br. 5.1.6, str. 53), gdje se navodi da je zaposleno ukupno pet pripadnika Romske zajednice i to u sektorima građevinarstva i komunalnih usluga. Takođe, u ovom istraživanju se navodi, bez navođenja procenata odgovora poslodavaca, da je spremnost poslodavaca za zapošljavanje Roma 'mali'. Takođe se navodi da bi taj 'mali' broj poslodavaca koji su spremni da zaposle Rome, njih zaposlio na poslovima na kojima nisu potrebne određene kvalifikacije. Ostatak ovog segmenta Izveštaja ispunjen je identifikacijom ključnih/uopštenih i već poznatih problema koji se tiču Romske populacije (str.54)

Problem zapošljavanja Roma u osnovi ima tri ključna aspekata. Prvi se tiče samih pripadnika Romske populacije (njihovo obrazovanje, motivacija, kvalifikacija, tradicija itd.) dok se drugi tiče institucionalne podrške i koordinacije između institucija države i NVO. Međutim, treći aspekt, ne manje važan, tiče se samih poslodavaca, dakle, onih koji zapošljavaju (u ovoj situaciji Rome). Sa druge strane, ne postoje relevantni podaci o tome **koji su to ključni razlozi, i kakva je hijerarhija tih razloga kada je reč o stavovima poslodavaca o zapošljavanju Roma**. Upravo je ovo bio ključni razlog usljed koga je CEDEM u saradnji sa Njemačkom Ambasadom realizovao istraživanje stavova poslodavaca o zapošljavanju Roma. Na narednim stranicama prezentiramo dizajn, metodologiju i rezultate istraživanja.

---

⁴ Nije jasno zašto istraživanje uključuje samo ovaj aspekt

Dizajn istraživanja, ključni ciljevi i metodologija

Istraživanje je realizovano u periodu od 11. Marta do 9. Aprila 2015. godine Osnovni ciljevi istraživanja su:

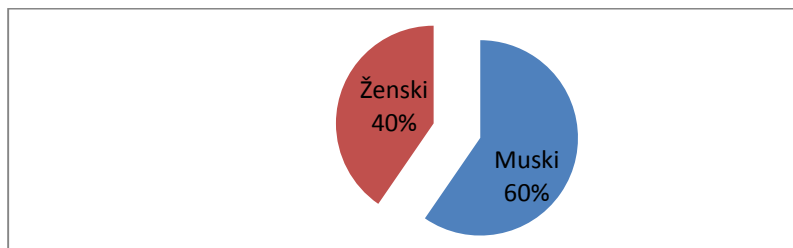
1. Identifikacija osnovnih problema poslovanja preduzeća u Crnoj Gori
2. Utvrđivanje stepena socijalne odgovornosti preduzeća
3. Utvrđivanje stavova poslodavaca o mogućim mjerama koje država treba da preduzme u cilju rješavanja problema nezaposlenosti
4. Stavovi poslodavaca o Romskoj populaciji koji uključuju sljedeće segmente:
  - Stavove o zapošljavanju Roma
  - Stavove o diskriminaciji Roma
  - Procjena položaja Roma u odnosu na zemlje regiona
  - Identifikacija ključnih faktora nezaposlenosti Roma
  - Predlog mjera koje država treba da preduzme u cilju poboljšanja zaposlenosti Roma
  - Ključne prepreke zapošljavanja Roma u preduzećima

Dizajn istraživanja podrazumijeva sljedeće:

- **Metod** – istraživanje je obavljeno anketnom metodom. Anketom smo obuhvatili ukupno 151 preduzeće na teritoriji čitave Crne Gore. Uzorkovanje je izvršeno metodom 'conviniant smapling'.
- **Instrument** – za potrebe istraživanja formiran je poseban instrument. Upitnik, sa ukupnim brojem od 12 pitanja i velikim brojem ajtema, uz 9 pitanja koja se odnose na karakteristike samih peduzeća. Ukupno smo operacionalzacijom dobili 77 varijabli. Intrument ima tri ključna dijela, prvi se tiče opštih informacija o preduzećima, drugi ispituje stavove poslodavaca o opštım problemima poslovanja i zapošljavanja, a treći se direktno tiče stavova o zapošljavanju Roma.
- **Mjerenje** – u instrumentu smo uglavnom koristili ordinalne ljestvice procjene Likertovog tipa. Manji broj pitanja bio je otvorenog tipa.
- U **obradi podataka** koristili smo specijalizovan softver i univarijantnu statistiku.

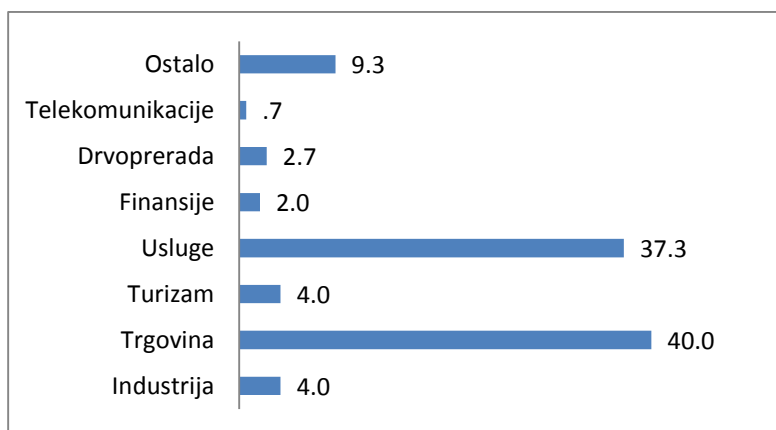
Osnovni podaci o preduzećima obuhvaćenih istraživanjem

Fig1. Polna/Rodna struktura ispitanika (predstavnik preduzeća)

Od svih anketiranih u preduzećima, 60% su muškog, a 40% ženskog pola/roda

Fig 2. Sektor u kome preduzeće obavlja delatnost

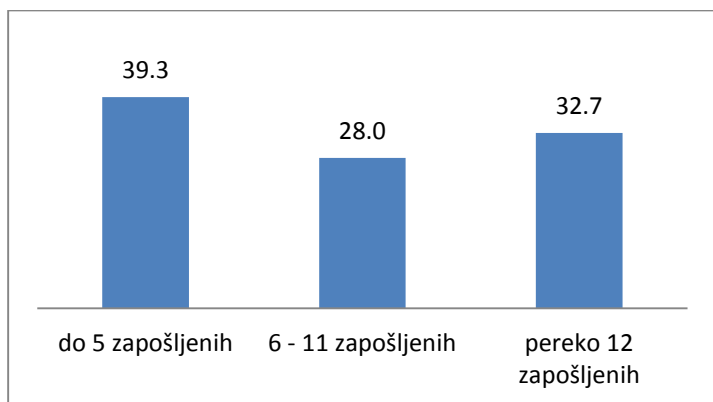
Najveći broj preduzeća obuhvaćenih istraživanjem obavljaju djelatnost u sektorima trgovine i usluga

Fig 3. Ukupan broj zaposlenih

N	150
Aritmetička sredina	44.19
Medijana	7.00
Standardna devijacija	207.479
Skjunis	9.610
Kurtozis	100.532
Range	2315
Minimum	1
Maximum	2316
Percentiles	
25	3.00
50	7.00
75	16.25

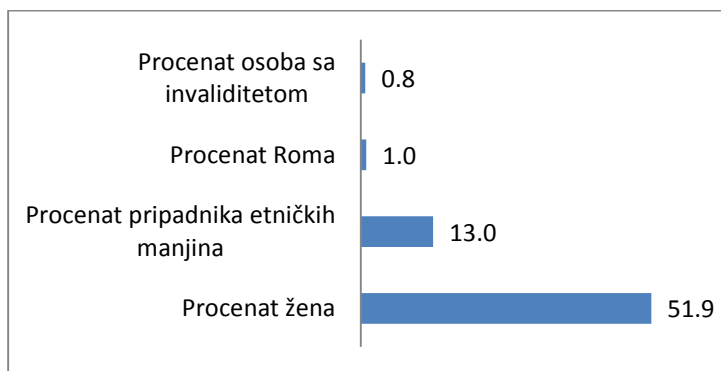
Preduzeća se veoma razlikuju po broju zaposlenih. Uzorkom su obuhvaćena i preduzeća sa samo jednim zaposlenim, ali i Elektroprivreda koja ima 2316 zaposlenih

Fig 5. Broj zapošljenih u preduzećima po kategorijama

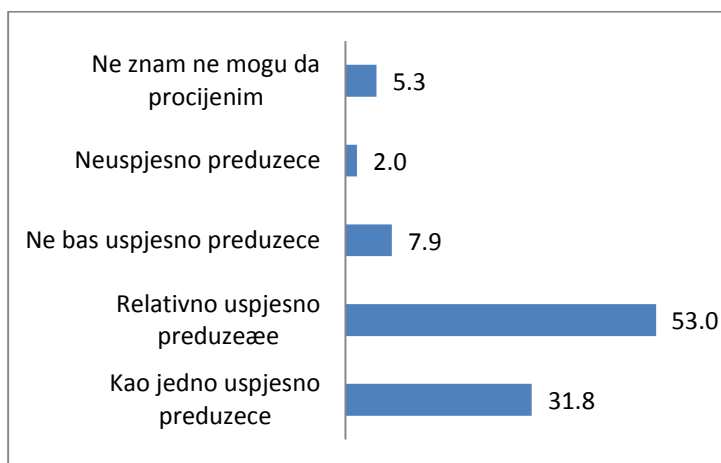
Usljed izrazito asimetrične distribucije po broju zaposlenih, sva preduzeća obuhvaćenih uzorkom smo podijelili u tri grupe: do 5 zapošljenih, 6 do 11 zapošljenih, i preko 12 zapošljenih

Fig 5. Procenat zapošljenih po kategorijama deprivacije

Od svih zapošljenih u preduzećima, u prosjeku je 51% žena, 13% pripadnika etničkih manjina, 1% pripadnika Romske populacije i 0.8% osoba sa invaliditetom

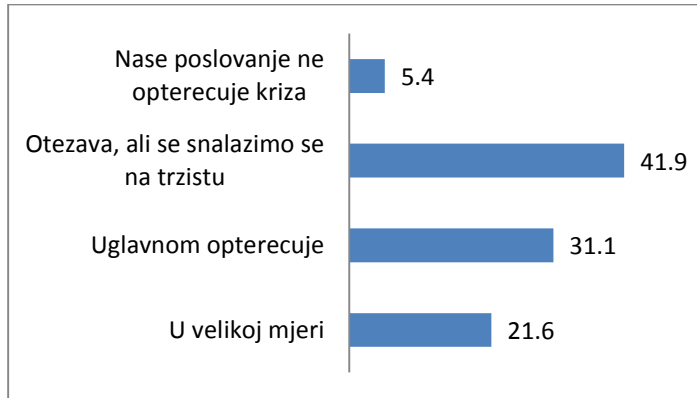
Fig6. Kako bi ste ocijenili Vaše preduzeće?

Najveći broj ispitanika/predstavnika preduzeća ocjenjuje vlastito preduzeće kao relativno uspješno i uspješno preduzeće

Stavovi o problemima poslovanja i nezaposlenosti u Crnoj Gori

Fig 7. Posljednjih godina i u svijetu i u Crnoj Gori evidentna je kriza. U kojoj mjeri ekonomska kriza opterećuje rad Vašeg preduzeća?

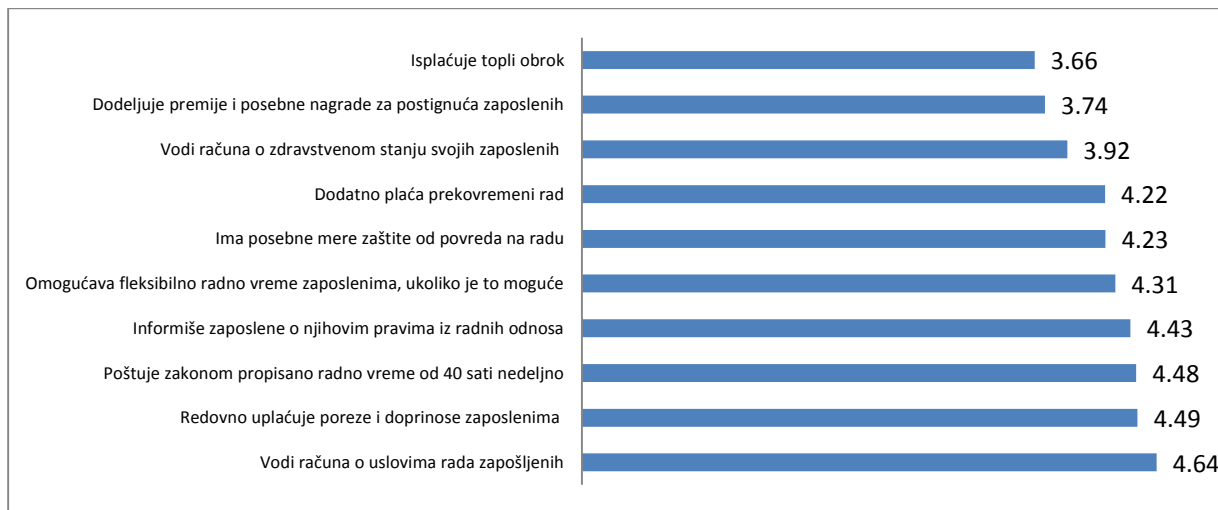
Veliki broj preduzeća ima problema sa posledicama ekonomske krize

Fig 8. Ključni problemi funkcionisanja preduzeća: Kumulativni % - ključni i izražen problem

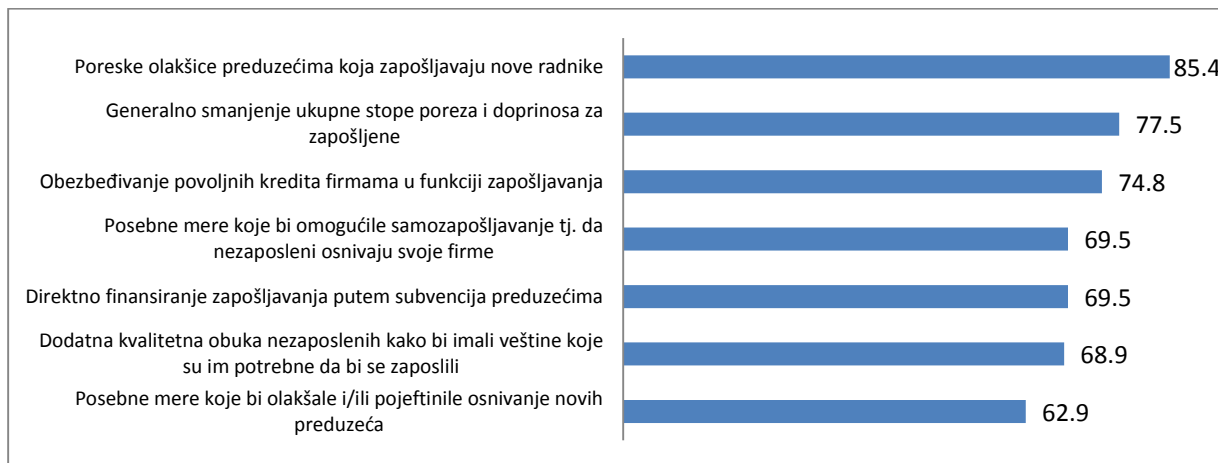
Dva najizraženija problema u funkcionisanju preduzeća su nedostatak izvora finansiranja i malo tržište

Fig 9. Socijalna odgovornost preduzeća – Da li preduzeće redovno (Aritmetička sredina na skali od 1 – nikada do 5 – redovno)

Ispitani predstavnici preduzeća u velikoj mjeri tvrde da su njihova preduzeća socijalno odgovorna

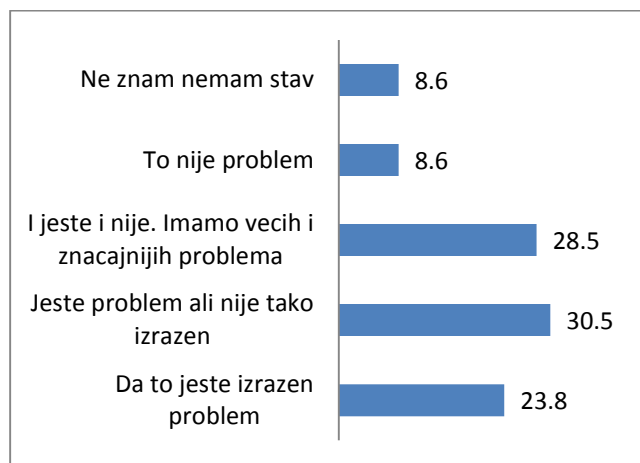
Fig 10. Kako riješiti problem nezaposlenosti u Crnoj Gori: Kumulativni % - ključne i važne mjere

Svaka mjera države u cilju olakšica/povlastica preduzećima je dobrodošla. Komparativno, poreska i kreditna politika je nešto što bi predstavnici preduzeća u najvećoj mjeri podržali

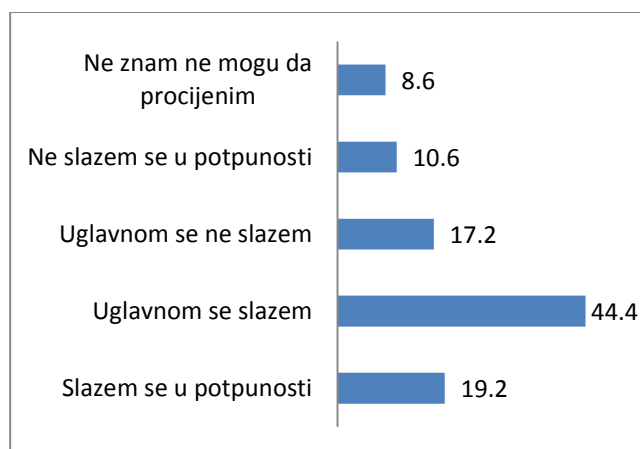
Problemi zapošljavanja pripadnika Romske zajednice

Fig 11. Koliko je izražen problem zapošljavanja pripadnika Romske zajednice?

¼ predstavnika preduzeća smatra da je zapošljavanje Roma izražen problem uz preko 30% onih koji ističu da to jeste problem, ali da nije naročito izražen

Fig 12. Romi su u Crnoj Gori diskriminisani?

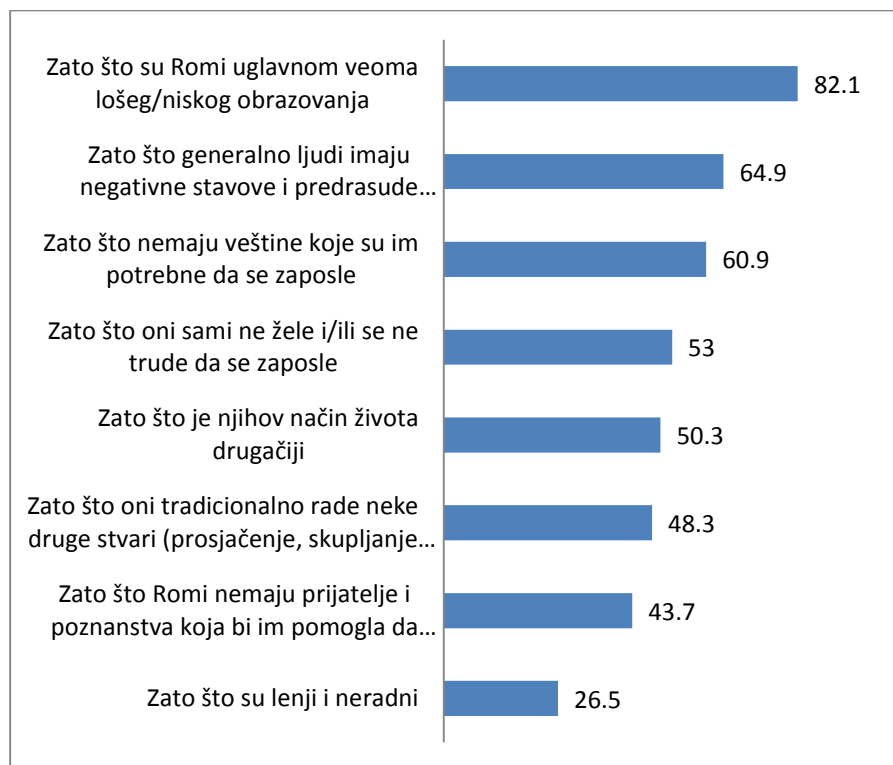
Veliki broj ispitanih predstavnika preduzeća smatra da u Crnoj Gori postoji manje ili više izražena diskriminacija pripadnika Romske zajednice

Fig 13. Položaj Roma u Crnoj Gori je u odnosu na zemlje regiona:

Zemlja	Bolji	Isti	Lošiji	Ne znam
Srbija	10.6	45.0	14.6	29.8
Makedonija	9.3	41.1	13.2	36.4
BiH	7.3	43.7	11.3	37.7
Kosovo	7.3	35.1	18.5	39.1
Albanija	7.9	33.1	18.5	40.4

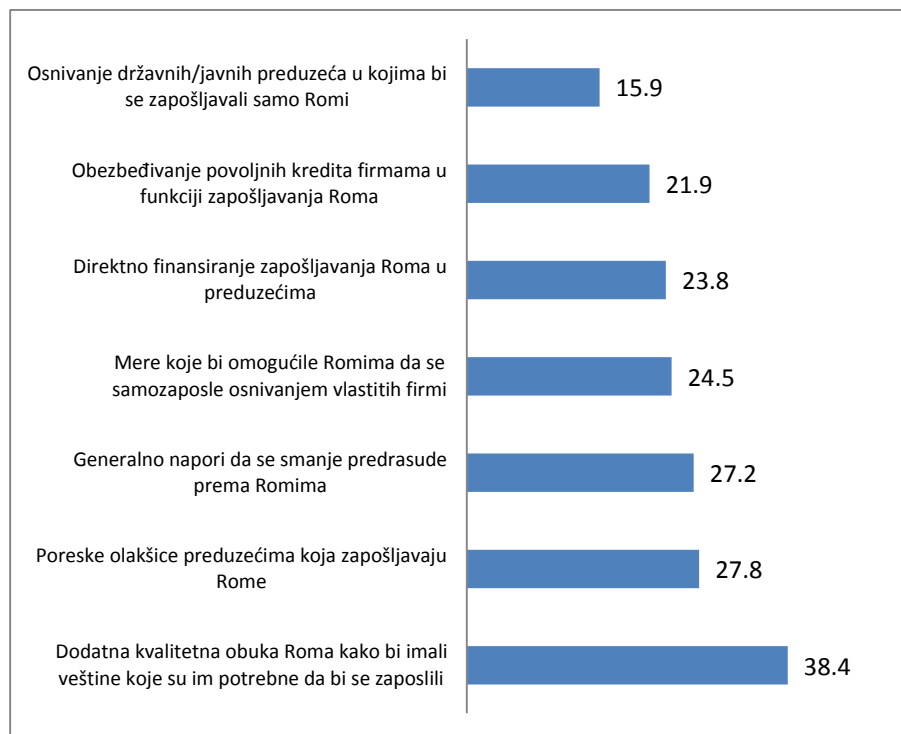
Predstavnici preduzeća procjenjuju da je položaj Roma u Crnoj Gori značajno bolji u odnosu na zemlje regiona

Fig 14. Razlozi zbog kojih se Romi otežano zapošljavaju: Kumulativni % - ključni i značajan razlog

Kao ključni problem zapošljavanja predstavnici preduzeća identifikuju nizak nivo obrazovanja pripadnika Romske zajednice

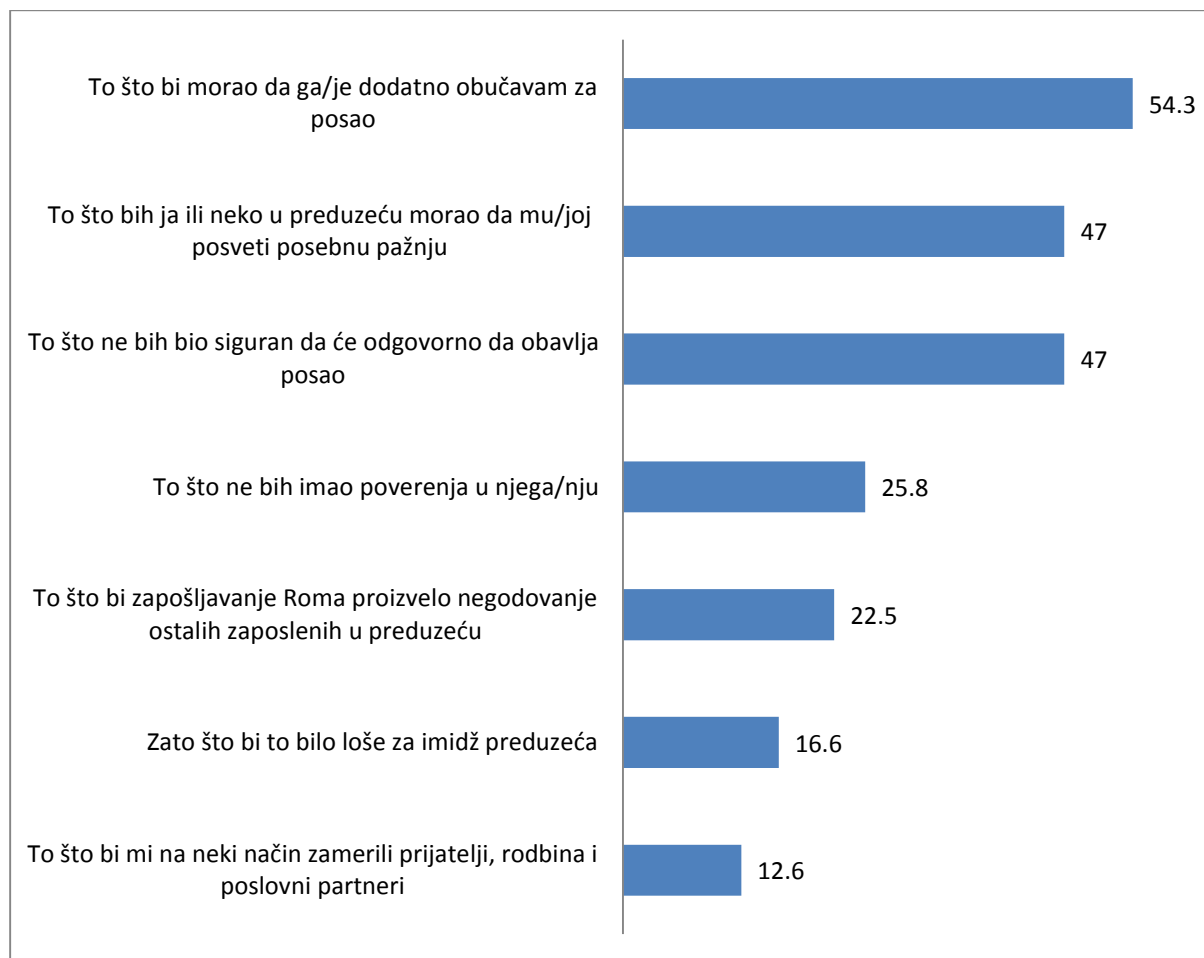
Fig 15. Ključne mjere koje preporučuju poslodavci za zapošljavanje Roma %

Ključna mjera koju država treba da preduzme u cilju zapošljavanja Roma jeste njihova obuka i dokvalifikacija

Fig 16. Šta poslodavce najviše zabrinjava kada je riječ o zapošljavanju Roma – Kumulativni % ključno i važno

Kao najvažniji razlog/brigu za nezapošljavanje Roma u svojim preduzećima, oni koji ta preduzeća predstavljaju identifikuju problem dodatne obuke Roma. Međutim, kao prepreke se, takođe, veoma ističu činjenica/stav da bi neko u preduzeću morao posebnu pažnju da posvećuje zaposlenim Romima, kao i izražena nesigurnost/stav poslodavca da bi zapošljeni pripadnik Romske populacije odgovorno obavljao svoj posao.

Fig 17. Šta bi konkretno još mogli nadležni da preduzmu kako bi se pospješilo zapošljavanje Roma

---

Da ih zaposle kao ostali narod i pruže veće mogućnosti i podršku.

Da ih zapošljavaju kao i ostali narod i da im država pruži veće šanse za život i školovanje, kreditiranje.

Da porade na higijeni i obrazovanju.

Da se angažuju u poljoprivredi. Nemaju obrazovanje.

Da se sami zalažu za svoja prava koja imaju.

Da se više promovišu kroz medije,ističe njihov kvalitet.

Dodatno ih osposobiti da bi bili konkurenti na tržištu rada,posebno za zanate za koje su talentovani.

Dok god glasaju ne moraju da rade.

Država treba da uloži dodatne pare za njihovo zaposlenje,nagraditi preduzeća koja zapošljavaju rome,smanjiti porez. Romi nisu lijeni već diskriminirani.

I pored ponuda za posao romi su nezainteresovani.

Javne ustanove bi trebale više zapošljavati rome i da tako daju primjer privatnim firmama.

Neodgovorni su,kradu ali se nadam da će se njihov položaj u društvu popraviti.

Ni protiv ni za njih. Neka ih Bog poživi.

Nije sve do države. Romi treba i sami da se angažuju. Oni kupuju romsku djecu da prose za njih i to su razrađeni lanci trgovine ljudima i prosjačenje.

Obavezno školovati ih.

Obratiti više pažnje na rome,njihov status u državi i obrazovanje

Obrazovanje roma.

Poraditi na tome da se što više priključi redovnom obrazovanju.

Pripadnici romske populacije bi trebali više da se okrenu sebi,da se obrazuju i rade ono za šta su sposobni tj. da se samozapošljavaju a da im u tome pomogne država.

Problem su predrasude koje vladaju o romima.

Rome prvo treba obrazovati da bi uopšte mogli da se uzmu u obzir za zapošljavanje.

Romi jesu diskriminirani ali oni koji hoće da rade mogu da nađu zaposlenje.

Školovanje roma i otvaranje državnih preduzeća sa obavezom zapošljavanja roma. Više pomoći od države i da se zabrani prošenje.

Školovanje roma,motivacija za školovanje,sprovođenje mjera antidiskriminacije,stipendiranje

Stvari će se vremenom same od sebe poboljšati.

To što su romi ne treba da bude prepreka pri zapošljavanju,treba ih edukovati i socijalizovati za obavljanje različitih djelatnosti.

Treba poraditi na percepciji pogleda na tržište.

Treba smanjiti predrasude i integrisati ih u poslovne tokove,edukovati ih i pripremiti za tržište rada.

Treba zaposliti i pružiti podršku romskoj populaciji.

Trebaju i oni sami da se uklope u društvo a ne samo da kukaju.

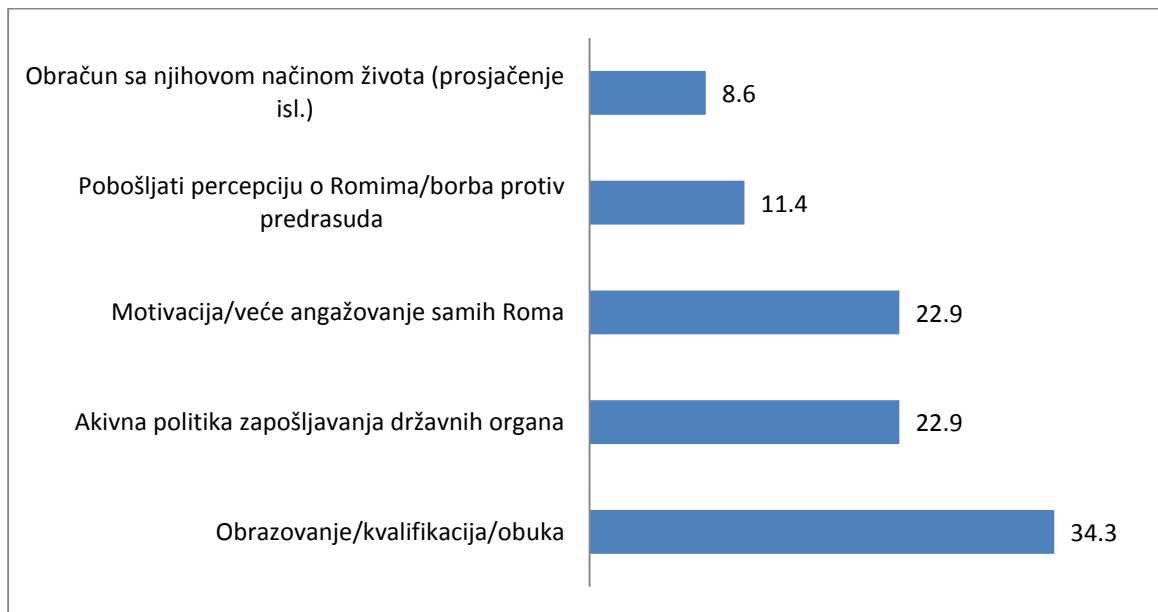
Ukoliko zadovoljavaju uslove treba ih zaposliti jer su poštteni i vrijedni.

Uticati na svijest ljudi preko akcija i da se smanje stereotipi.

Veća prava i obrazovati ih.

Fig 18. Kategorizacija stavova o tome šta treba učiniti kako bi se Romi zaposlili

Kategorizacijom odgovora predstavnika preduzeća na otvoreno pitanje gdje su svojim riječima poslodavci predlagali mjere u cilju zapošljavanja Roma, opet, obrazovanje/kvalifikacija, se ističe kao ključni problem Roma. Od ostalih stavova istaknuto mjesto ima i zalaganje poslodavaca da država vodi aktivnu politiku, kao i da se poveća motivacija i angažovanje samih Roma. Konačno, poslodavci insistiraju, u manjoj mjeri, da se mora poboljšati percepcija javnosti kada je riječ o Romima, te da se moraju naći mjere koje bi nulifikovale tradicionalan način života Roma.

Ključni analitički nalazi istraživanja

1. **Aktuelna Strategija Vlade kao i Akcioni plan** koji se tiče zapošljavanja, i uopšte, poboljšanja položaja Roma, nije dovoljno precizan i specificiran. Po sadržaju i namjeni, strateška dokumenta nijesu u stanju da ispune postavljene ciljeve usljed neprecizno definisanih instrumenata, mjera, kao i monitoringa implementacije
2. Preduzeća u Crnoj Gori, inače, su **opterećena ekonomskom krizom** i pratećim problemima poslovanja
3. Najveći problemi opštijeg karaktera, kada je riječ o preduzećima u Crnoj Gori, jeste **malo tržište i nedostatak izvora finansiranja**.
4. Prema vlastitoj procjeni, preduzeća obuhvaćena istraživanjem se mogu uglavnom okarakterisati kao **socijalno odgovorna preduzeća**
5. Kada je riječ o rješavanju problema nezaposlenosti, uopšte, predstavnici preduzeća ističu da bi država trebala prema preduzećima da ima **aktivniju i liberalniju poresku politiku**
6. Problemi nezaposlenosti pripadnika Romske populacije su složeni i slojeviti. Sam **problem zapošljavanja nije samo problem po sebi**, on je sastavni dio ostalih problema kao što su: nizak nivo obrazovanja, problem državljanstva, specifičan Romski tradicionalan način života, nedostatak motivacije i aspiracija samih Roma itd.
7. Istraživanjem smo utvrdili da **Romi sačinjavaju samo 1% od svih zapošljenih** u preduzećima koja su obuhvaćena istraživanjem
8. Oko ¼ predstavnika preduzeća ističu da je **problem nezaposlenosti Roma 'izražen' problem** u Crnoj Gori
9. Oko 2/3 predstavnika preduzeća smatraju da u Crnoj Gori postoji **problem diskriminacije Roma**
10. Zanimljivo je da predstavnici preduzeća smatraju da je **položaj Roma u Crnoj Gori značajno bolji u odnosu na zemlje regiona**
11. **Problem niskog obrazovanja, nedostatka vještina i predrasuda prema Romima** su ključni problemi u Crnoj Gori kada je riječ o zapošljavanju Roma
12. Kao ključnu mjeru u pospješivanju zapošljavanja Roma, predstavnici preduzeća identifikuju **unapređenje njihovog obrazovanja i kvalifikacija**

13. Sa ličnog stanovišta, kao najveće probleme potencijalnog zapošljavanja Roma u svojim preduzećima, ispitanici vide problem **dodatne obuke, problem dodatne pažnje u samim preduzećima, i problem odgovornosti Roma koji bi se zaposlili**
14. Konačno, predstavnici preduzeća u otvorenoj formi, preporučuju da se mora rješavati najprije **problem obrazovanja Roma** kako bi se pospješilo njihovo zapošljavanje, Od ostalih mjera, predstavnici preduzeća, hijerarhijski, preporučuju: aktivnu politiku zapošljavanja Roma od strane Vlade i nadležnih državnih organa, povećani stepen motivacije i angažovanja samih Roma, promjene u percepciji i predrasudama prema Romima, te aktivnosti u cilju promjene tradicionalnog načina života Roma.

Dr Miloš Bešić